

<https://helda.helsinki.fi>

Kylmän sodan kulttuureista Pohjoismaissa

Autio-Sarasma, Sari

Suomen Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seura
2015

Autio-Sarasma , S 2015 , ' Kylmän sodan kulttuureista Pohjoismaissa ' Idäntutkimus , Nro 2 ,
Sivut 102-104 .

<http://hdl.handle.net/10138/224126>

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

Arne Westad. Kylmän sodan tutkimuksen heikkoutena on Sanchez-Sibonyn mukaan sen voimakas fokuosoituminen lyhyen tähtäimen poliittisiin päätöksiin ja kylmän sodan kiistakohtiin. Tarkastelematta on jäänyt neuvostoteoliitin ymmärrys – usein täysin perusteltu – niistä taloudellisista ja poliittisista realiteeteista, jotka rajoittivat sen toimintaa ja muokkasivat sen pitemmän tähtäimen politiikkaa.

Kirja perustuu tekijänsä väitöskirjatutkimukseen. On siis varsin ymmärrettävää, että tutkimuksessa on tehty monenlaisia ajallisia ja temaattisia rajoituksia. Se käsittelee neuvostohistoriaa ensinnäkin vain Nikita Hruštševin (1953–1964) kauteen asti. Kirjoittaja itsekin tunnustaa jättäneensä pois sellaisia merkittäviä kaupan aloja kuin sosialistisen leirin keskinäiskauppa ja Neuvostoliiton asekauppa. Lukija myös esimerkiksi jätetään itse päättelämään vastauksia kahteen isoon kysymykseen neuvostohistorian alalla: miksi valtiososialistinen

järjestelmä säilyi niin pitkään kuin se säilyi, ja miksi se romahti silloin ja siten kuin se romahti.

Poisjätetyistä aiheista voisi korostaa vielä yhtä aihetta, jota Sanchez-Sibony ei esittämästään kritiikistä huolimatta itsekään käsittele: Neuvostoliiton ja sen liittolaisten kauppaa ja yhteistyötä Länsi-Euroopan kanssa. Kuten kylmän sodan tutkimuksen uusia suuntauksia käsitellyt Federico Romero (*Cold War History*, 14:4, 2014) toteaa, kylmä sota alkoi ja päättyi Euroopassa. Eurooppalaisen kylmän sodan erityispiirteiden ottaminen mukaan ei välttämättä muuttaisi kirjan kokonaiskuvaa, mutta se on niin keskeinen aihe, että sen poisjättäminen olisi tullut vähintään perustella.

Tarina loppuu ajanjaksoon, jolloin itä-länsi-kaupan nousu- suhdanne käynnistyi. Lukija jää odottamaan sekä miten tekijän argumentaatio kehittyi, että keskustelua, jota käsillä oleva teos vääjäämättä tulee herättämään.

Suvi Kansikas

Kylmän sodan kulttuureista Pohjoismaissa

Nordic Cold War Cultures. Ideological Promotion, Public Reception, and East-West Interactions.
Edited by Valur Ingimundarson and Rósa Magnúsdóttir.
Aleksanteri Cold War series 2/2015. Turku, 2015. 214 s.
ISBN 978-951-51-0019-1

Kylmän sodan tutkimuksessa on tapahtunut merkittäviä muutoksia suhteessa tutkimuskohteeseen, lähestymistapaan ja selitysmalleihin viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana. Perinteisesti diplomatiaan ja kansainvälisiin suhteisiin sekä niiden historiaan keskittynyt kylmän sodan tutkimus kohdistui etenkin korkean tason

politiikkaan. Kylmän sodan aikana tutkimusta tehtiin pääasiassa lännessä ja sen tehtävä oli tulkita biopolaarista konfliktia omista lähtökohdistaan käsin, jolloin erityisen kiinnostuksen kohteena oli Neuvostoliitto ja sosialistinen leiri, vihollinen. Varsin pian kylmän sodan päättymisen jälkeen ja hetkellisen ”lännen voitto”-huuman seurauksena unipolaarinen tulkinta Yhdysvaltain voitosta palasi perinteiseen selitykseen kaksinapaisesta konfliktista ja tutkimuksen painopisteeksi tuli se, miksi kylmä sota päättyi. Perinteinen kylmän sodan tutkimus jatkoi selityksen hakemista kansainvälisen politiikan muutoksis-

ta. Neuvostoliiton ja sosialistisen leirin purkautumisen jälkeen tutkimusta ilmestyikin runsain mitoin. Tulkintojen ensimmäinen aalto keskittyi poliittiseen päätöksentekoon ja poliittisten johtajien toiminnan analyysiin.

Kun 1990-luvulla ns. uusi kylmä sota -tutkimus tulkittiin lähestymistavaksi, jossa saatettiin hyödyntää avautuneiden arkistojen uusia aineistoja selittämään korkean tason poliittista päätöksentekoa, uudenlainen ote avasi uusia teemoja ja lähestymistapoja aikakauteen. Ensimmäisinä uusien teemojen avaajina olivat tutkijat, jotka hakivat selitystä kylmän sodan päättymiselle kulttuurisista tekijöistä. Kylmän sodan aikainen toiminta kulttuurin saralla osoittautui moniulotteiseksi ja -tasoiseksi. Kulttuurin analyysissä Neuvostoliitto ja sosialistinen leiri olivat lännen rinnalla tasaveroisia tutkimuskohteina. Aiheen monimuotoisuuden vuoksi kyse ei ollut enää kylmän sodan kulttuurista vaan kulttuureista. Ne käsittivät niin kylmän sodan aikana tuotetun kulttuurin, jonka tavoitteena oli tuottaa panos suurvaltojen väliseen kilpailuun, kuin kylmän sodan tuottamat asenteet ja arvot. Kylmän sodan kulttuurin saralla tutkimuksen kohteeksi nousivat niin jazzmusiikin vieminen Neuvostoliittoon ja itäblokkiin kuin sinfoniaorkesterien vierailutkin. Suurvaltain keskinäiseen kulttuurikilpailuun kuuluivat näyttelyt Moskovassa ja New Yorkissa, joista aikakirjoihin on jäänyt mm. Nikita Hruštševin ja Yhdysvaltain silloisen varapresidentin Richard Nixonin välinen väittely amerikkalaisessa mallikeittiössä Yhdysvaltain näyttelyssä Moskovassa. Kulttuurin monimuotoisuus ja -tulkintaisuus vaati tutkijoilta uudenlaista asennetta tutkimuskohteeseensa. Näkökulma oli ulotettava myös muille tasoille kuin korkean tason politiikkaan. Kulttuurinen ulottuvuus nosti idän toimijaksi kylmän

sodan rakenteisiin ja nosti esiin aiemmin vähäiselle huomiolle jääneen idän ja lännen välisen vuorovaikutuksen.

Nordic Cold War Cultures on oiva esimerkki kylmän sodan kulttuurien tulkinnoista. Kirja tuo kylmän sodan kulttuuriin pohjoismaisen näkökulman ja tuo siten kiinnostavalla tavalla esiin toimintaympäristön, jossa suurvaltapolitiikka loi vahvan kontekstin mutta ei ollut ainoa toiminnan määrittäjä. Artikkelikokoelmassa on kirjoittajia viidestä Pohjoismaasta ja kukin kirjoittaja analysoi teemaansa edustamansa maan näkökulmasta. Punaisena lankana kokoelman artikkeleissa ovat kylmän sodan kulttuurit – nimenomaan monikkomuodossa, sillä yhtä kaikenkattavaa määritelmää kylmän sodan kulttuur(e)ille on mahdotonta löytää. Kokoelma tuokin hyvin esiin kulttuuri-käsitteen laajuuden ja monimerkityksisyyden.

Kokoelma on Nordfors-rahjoitteisen NORCENCOWAR-verkoston kulttuuriolosuhteiden järjestämän konferenssin julkaisu. Julkaisun toimittajat ovat islantilaiset kylmän sodan tutkijat, Valur Ingimundarsson ja Rósa Magnúsdóttir. He määrittelevät kirjalle yhteiseksi linjaksi sen, miten kulttuurista kylmää sotaa käytiin kansallisella ja paikallisella tasolla. Konferenssiesityksistä koostetussa julkaisussa kirjoittajat jakavat siten yhteisen teeman eli kylmän sodan kulttuuriin, mutta näkökulma on kansallinen ja paikallinen. Toimittajat eivät määrittele erityistä lähestymistapaa tai käsitteitä, mutta korostavat monitasoisuutta ja moniäänistä näkökulmaa. Kuten konferenssijulkaisut usein, vaivaa tätäkin artikkelilähtöistä kokoelmaa lievä hajanaisuus. Vaikka kokoelma ei tuota yhtenäistä teoreettista tai käsitteellistä kokonaisuutta, se on ehdottomasti kiinnostava ja lukemisen arvoinen näkökulma kylmän sodan kulttuureihin. Par-

hainta antia ovat kylmän sodan kulttuurien moniäänisyyden esiin nostavat yksittäiset artikkelit.

Kokoelma jakaantuu neljään laajempaan kokonaisuuteen, joiden kautta kylmän sodan kulttuureja lähestytään kulttuuridiplomatian, siviilipuolustuksen, historian poliittisen käytön sekä kulttuurisen vuorovaikutuksen ja vaihdon näkökulmista. Yksittäisinä aiheina yläteemojen alta löytyy muiden muassa historian poliittista käyttöä, kirjallisuuden tutkimusta, teknologista modernisaatiota, siviilipuolustusta, hyvinvointia sekä idän ja lännen välistä ystävyysyhteyttä. Kustakin viidestä Pohjoismaasta on kokoelmassa mukana vähintään kaksi näkökulmaa.

Pohjoismainen näkökulma kylmän sodan kulttuureihin tuo mielenkiintoisen ulottuvuuden aiheita käsittelevään kirjallisuuteen. On jopa hieman yllättävää, kuinka suhteellisen samankaltaisen kulttuurisen taustan jakavat Pohjoismaat olivat kuitenkin kylmän sodan kulttuuriin näkökulmasta erilaisia. Kokoelman artikkelit osoittavat mielenkiintoisella tavalla sen, miten erilaisia poliittisia prosesseja varsin samankaltaiset kulttuuriset ilmiöt tuottivat eri maissa ja myös sen, miten erilaisia arvomaailmoja ne tuottivat.

Artikkelien teemat vaihtelevat tutkijan omien tutkimusintressien mukaan eivätkä siten kenties nosta esiin niinkään sitä, mitkä teemat kansallisesta näkökulmasta olivat olennaisia. Vaikka näin epäilemättä onkin, teemat ovat kiinnostavia ja kiinnittyvät tarkasteltavaan valtioon ja paikallisuuteen mielenkiintoisella tavalla. Norjan kulttuurista kylmää sotaa analysoidaan sekä amerikkalaisen kulttuuridiplomatian että teknologisen modernisaation kautta. Islantia käsittelevissä artikkeleissa näkökulma, kulttuuriälymystön rooli idän ja lännen välissä, saa mielenkiintoisen analyysin paitsi yksittäisten toimijoiden, myös

kirjallisuuden ja kulttuurin näkökulmasta. Pelko atomisodasta loi siviilipuolustukseen oman kulttuurisen suuntauksensa, joka yhdistää Islannin ja Ruotsin kokemukset kylmästä sodasta. Ruotsi taas muodostaa kylmän sodan kulttuurin kentässä mielenkiintoisen toimijan. Se suuntautui voimakkaasti länteen ja erityisesti Yhdysvaltoihin, mikä näkyi sekä kulttuurisessa suuntautumisessa että oman aseman tulkintana ja huolena konfliktin realisoitumisesta. Suomalaista näkökulmaa kylmän sodan kulttuuriin edustavat artikkelit Suomi-Neuvostoliitto-seuran toiminnasta ja ystävyyskaupunkitoiminnasta. Jos kohta Suomi-Neuvostoliitto-seura on tunnetumpi teema idän ja lännen välisestä vuorovaikutuksesta, suomalainen ystävyyskaupunkitoiminta avaa yllättävän vähän tutkitun teeman kylmän sodan kauteen. Kirsi Ahonen nostaa artikkelissaan esiin paitsi kansainvälisen, myös kansallisen ja paikallisen teeman analysoidessaan Tampereen ystävyyskaupunkitoimintaa Itä-Saksan Karl Marx Stadtin ja Essenin kanssa. Ystävyyskaupunkitoiminta osoittaa mielenkiintoisella tavalla, kuinka kulttuurisesta vuorovaikutuksesta tuli poliittinen prosessi, ja kuinka paikallinen (kunnallinen) kansainvälistyminen saattoi poliittisuutta kylmän sodan kulttuuriksi.

Tanskaa käsittelevä artikkeli nostaa esiin historian käytön nyky-Tanskan ulkopoliittikasassa. Artikkelit peilaa menneitä valintoja ja erityisesti Tanskan uutta linjaa ulkopoliitikassa. Tanska-teemaan voitaneen laskea myös Thorsten Borring Olesenin kirjoittama kommentaari kylmän sodan tutkimuksesta yleisellä tasolla ja Pohjoismaisista kylmän sodan kulttuureista tämän julkaisun näkökulmasta. Kommentaari on mielenkiintoinen jatko hänen aikaisemmille analyyseilleen tutkimuksen tilasta pohjoismaisissa (Olesen 2008, 2004). Olesen

edustaa näkemyksiltään perinteisempää kylmän sodan tutkimusta, mikä tuottaa kommentaariin mielenkiintoisen, kenties jopa tahattoman vertailevan aspektin. Perinteisen kylmän sodan tutkimuksen näkökulmasta kulttuuria tulkitaan varsin kapeasti ja perinteisesti, vaikka *Nordic Cold War Cultures* -kokoelmalle annetaankin tunnustusta. Olesen nostaa kokoelman esimerkiksi uudesta tutkimuksesta, joka keskittyy kulttuurin ja yhteiskunnan tutkimukseen. Edelleen hän kaipaava kylmän sodan tutkimukseen vahvempaa vertailevaa otetta. Senkin aika varmasti tulee, sillä entisiä tulkintoja haastavaa tutkimusta ilmestyy koko ajan. Ilmeisesti kylmän sodan ajasta alkaa olla riittävästi aikaa, jotta aiempia tulkintoja ja selityksille- ja voidaan tarkastella kriittisesti. Kuva kylmästä sodasta täydentyy

ja muuttuu, mikä tekee aikakauden tutkimuksesta tavattoman kiinnostavaa. *Nordic Cold War Cultures* on kelpo esimerkki uudenlaisesta kylmän sodan tutkimuksesta ja siten lukemisen arvoinen näkökulma kylmän sodan kulttuureihin Pohjoismaissa.

Sari Autio-Sarasma

Lähteet

- Olesen, T.B. (2008), Under the National Paradigm. Cold War Studies and Cold War Politics in Post-Cold War Norden. – *Cold War History* 8:2, 189–211.
- Olesen, T.B. (2004), Introduction. – *Cold War – and the Nordic Countries. Historiography at the Crossroads*. Ed. T.B. Olesen. Odense: Southern Denmark University Press.

Venäjän kehityskaaret diplomaatin silmin

Arto Mansala: Kohti kaaoksen pitkää yötä. Kolme kautta Moskovassa. Helsinki: Werner Söderström, 2015. 511 s. ISBN 978-951-0-40966-4.

Kolme kautta Moskovassa 60-, 70- ja 90-luvuilla diplomaattina toimineen Arto Mansalan muistelmiin kohdistuu suuria odotuksia. Kaksi ensimmäistä kautta olivat Neuvostoliitossa syvenevän pysähtyneisyyden vuosia, joita Suomen ja Neuvostoliiton suhteissa leimasivat Suomen pyrkimys kansainvälisen toiminta-alansa laajentamiseen ja neuvostojohdon samassa tahdissa voimistunut pyrkimys rajoittaa tätä YYA-sopimuksen laajennetun tulkinnan avulla. Kolmas kausi 1993–1996 osui jo uuteen, lännessä suurin odotuksin vastaanotettuun muroskauteen Venäjän historiassa, jonka aikana vanha tuhottiin pystymättä rakentamaan tilalle

uutta, toimivaa järjestystä. Mansala käyttää Hertenin aforismia Venäjän kehityksen syklistyydestä: sekasorrosta alkoi tie kohti yötä, jonka ääriiviivat ovat nyt selkiytyneet, mutta jonka laatua kirjoittaja ei ymmärrettävästi voinut vielä aavistaa.

Jo ensimmäinen kausi Moskovassa avasi silmiä – vaikka 50-luvun pelon ja ahdistuksen ilmapiiri oli alkanut vapautua, ei illuusioita järjestelmän luonteesta ollut. Mansala mainitsee muun muassa suurlähetystöstä kivenheiton päässä olleen, dissidenttejä ”hoitaneen” psykiatrisen tutkimuskeskuksen, jonka nimi oli oikeuspsykologian Neuvostoliitossa perustaneen professori V. P. Serbskin mukaan *Serbski institut*.

Mansalan arviot edeltäjistään ovat kunnioittavia, lukuun ottamatta Paasikiven ”täydeksi ryssäksi” nimittämää Cay Sundströmiä. Mansala on diplomaatti

ja näin mahdolliset kritisoitavat asiat esitetään delikaatisti, vaimennetusti. Tämä koskee ennen kaikkea erästä suurlähettiläspäris-kuntaa, joka näytti dominoivan presidentti Kekkostakin. Jaakko Hallaman terveydentila oli alusta saakka suuri ongelma ja haittasi suurlähetystön työtä. Siirtyessään kerrontansa ytimeen Mansala esittää vakiintuneen käsityksen Hruštševin jälkeisestä ”troikasta” – Brežnevistä, Kosyginista ja Podgornysta – sekä Neuvostoliiton tuona aikana harjoittamasta politiikasta.

Tšekkoslovakian vuoden 1968 kriisin Mansala selittää pitkälti ideologisilla syillä, minkä myöhempi tutkimus on vahvistanut. Muovautuva ”Brežnevin oppi” sai varaulkoministeri Orlovin suulla konkreettisen muotoilunsa – Neuvostoliitto ei voinut sallia, että sen vaikutuspiirissä olisi hallitus, johon se ei voinut luottaa. Neuvostojohdon vakuutteluihin siitä, ettei Tšekkoslovakian tapahtumilla olisi vaikutusta Suomen ja Neuvostoliiton suhteisiin, kirjoittaja olisi voinut lisätä myöhemmän kokemuksensa perusteella, että niillä ei sittemmin näihin suhteisiin suurikin vaikutus. Samalla kun öljyn toimitusta lisättiin, voimistettiin myös poliittista painostusta YYA-sopimuksen yksipuolisen tulkinnan sekä Suomen puolueettomuuspolitiikan heikentämisen avulla. Suomen ”basilli” ei saanut tarttua. Suomen puolueettomuuspyrkimyksen kaventaminen saa, kuten Mansala toteaa, lopullisen vahvistuksensa 1960-luvun lopulla. Vaikka Kekkonen saattoi vielä vuonna 1970 vaatia Suomen puolueettomuuspolitiikkaa koskevan maininnan tulevan kirjatuksi yhteiseen kommunikeaan, muuttui tilanne pian, sillä seuraavan vuoden kommunikeassa kyseinen kohta oli jo muutettu Suomelle epäedullisemmaksi.

Toisella kaudellaan Moskovassa 1974–1976 Mansala sai